

Polymorfizmus ľudskej DNA

Vladimír Ferák

Katedra molekulárnej biológie
Prírodovedecká fakulta
Univerzity Komenského
Bratislava

Polymorfizmus ľudskej DNA

- Definícia genetického polymorfizmu
- Typy polymorfizmu DNA (SNP, RFLP, VNTR, STR, CNV ...) a rozloženie po genóme
- Metódy detekcie
- Mechanizmy vzniku a mutačné početnosti
- Polymorfizmus mtDNA a Y-chrom. DNA
- Polymorfné haplotypy a haplotypové bloky
- Praktické využitie

Genetický polymorfizmus

- **Definícia (Ford):** Geneticky podmienený znak s najmenej dvomi diskontinuitnými variantmi v jednej populácii, pričom početnosť zriedkavejšieho variantu je vyššia ako 1% (arbitrálné číslo)
- **Vylučuje:** negenetické znaky, kontinuálnu variabilitu, polytypizmy, zriedkavé znaky (dedičné choroby)
- **Typy polymorfizmu:**
  - morfológický
  - funkčný
  - serologický
  - biochemický
  - **DNA:** je najčastejší, lebo väčšina polymorfizmov DNA nemá fenotypový prejav ₃

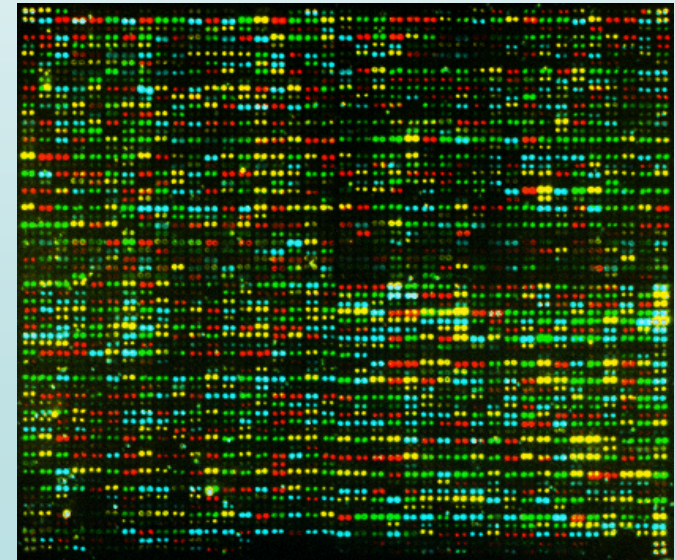
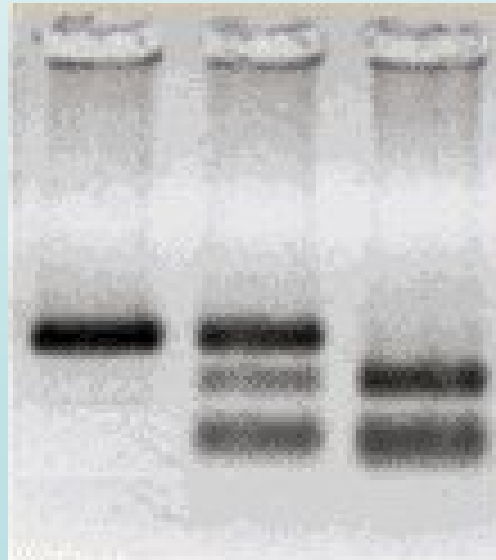
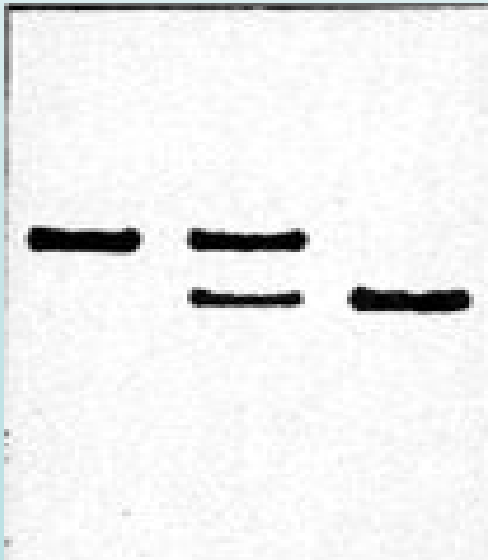
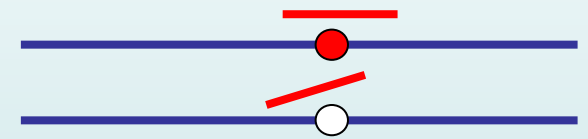
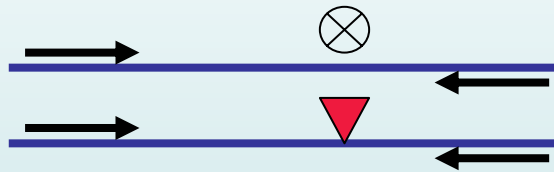
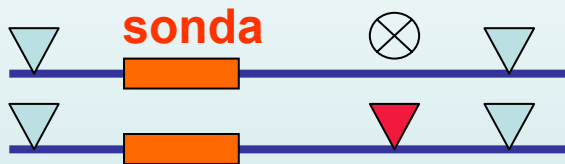
Typy DNA polymorfizmov

- Bodový polymorfizmus (substitúcie jednotlivých báz; SNP)
- Variabilný počet tandem. repetícií
  - mikrosatelity (STR)
  - minisatelity (VNTR)
  - makrosatelity
- Prítomnosť/nepřítomnosť sekvencie (Alu, L1 a i.) na špecifickom mieste (indel)
- Variabilita počtu kópií (copy number variants, CNV)

Detekcia SNP polymorfizmu

- RFLP (restriction fragment length polymorphism)
  - restričné štiepenie genomickej DNA s následným Southern blottingom (dni)
  - PCR amplifikácia s následným restričným štiepením (deň)
- DNA array (čipy): detekcia až 500 000 SNP v jednej analýze

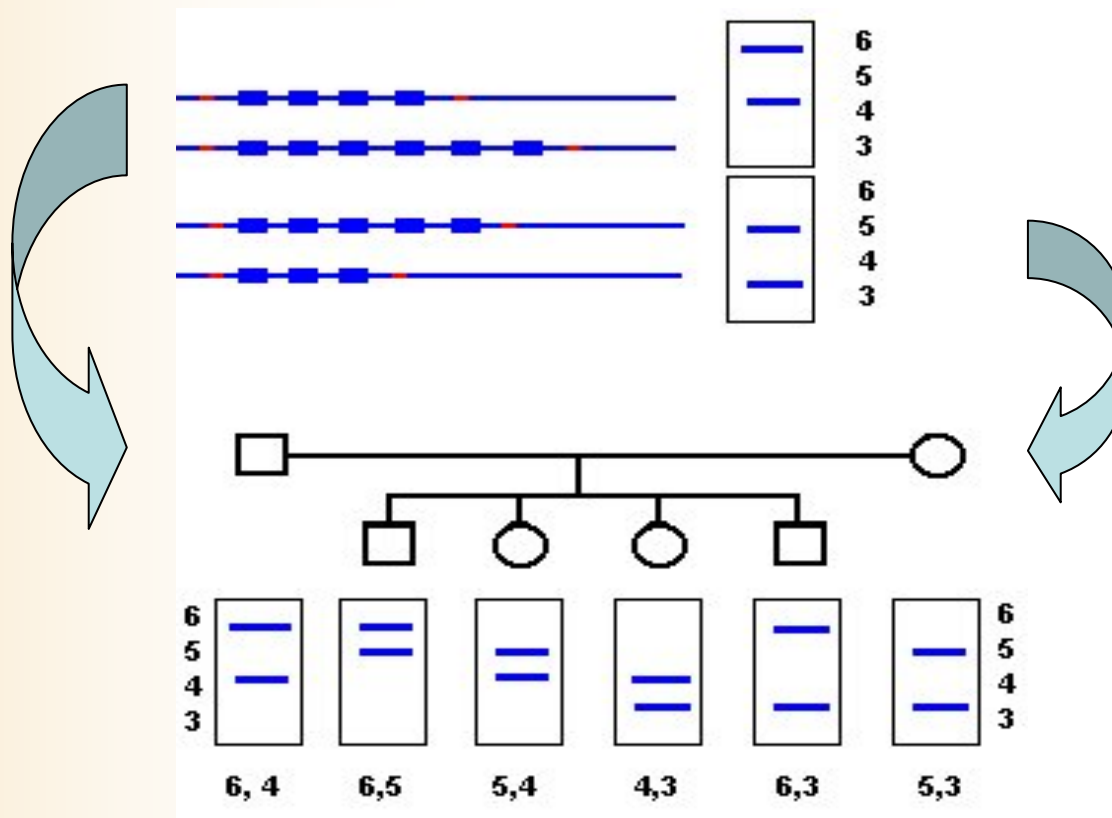

Polymorfizmus variabilného počtu tandemových opakovaní (VNTR, STR)

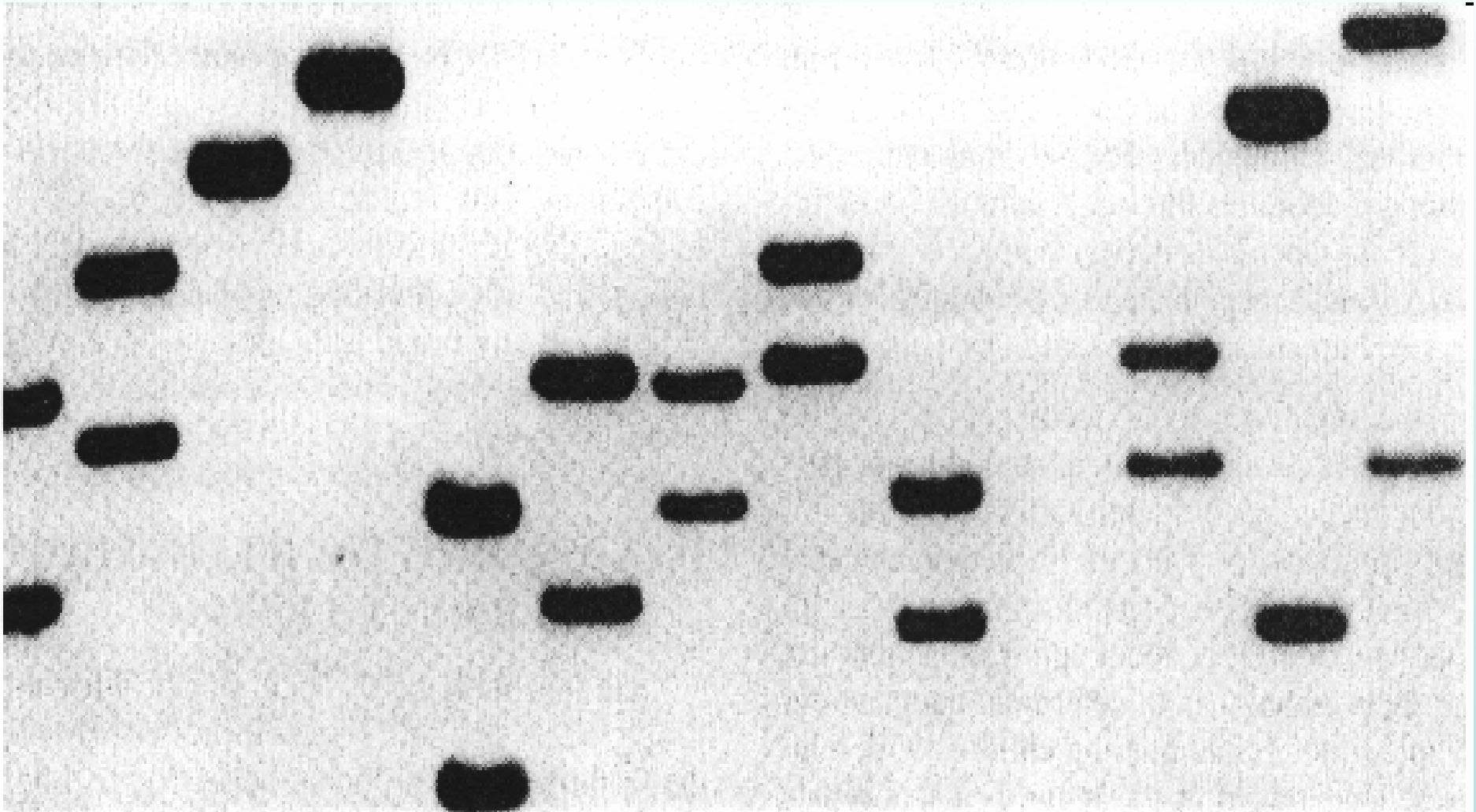
....(TGAC)(TGAC)(TGAC).....

....(TGAC)(TGAC)(TGAC)(TGAC)(TGAC).....

Detekcia PCR amplifikáciou repetitívneho úseku a separáciou v géli:

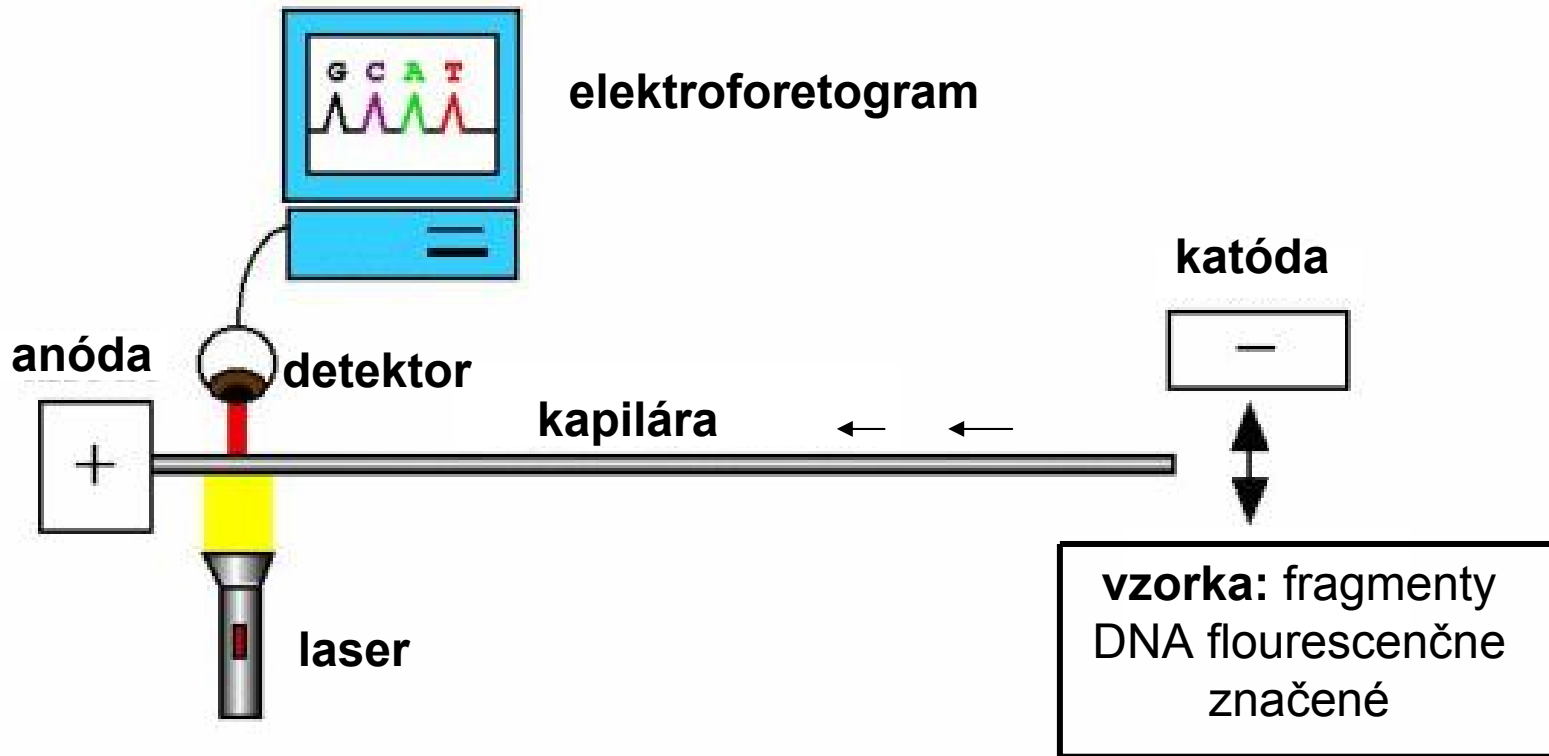
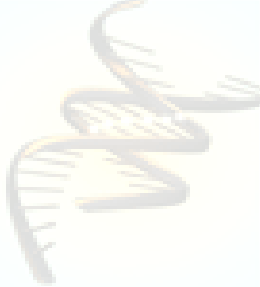

VNTR (minisatelite) – variabilita v populácii

Kapilárová elektroforéza fragmentová analýza

Polymorfizmus variabilného počtu tandemových repetícií

Minisatelitey (VNTR)

- Dĺžka základnej repetície >6bp
- Počet opakovaní repetície 10 – 100 (1000)
- Výskyt preferenčne v telomérických oblastiach (najmä bohaté na GC páry)
- Odhadovaný počet: cca 10^4
- Jednoduchá detekcia: Southern, PCR
- Vznik nových alel: nehomologický crossover
- Mutačná frekvencia: vysoká, až 10^{-3}
- Využitie: obmedzené; individuálna identifikácia
- Biologický význam: neznámy, asi selfish DNA
- Špec. prípad: minisatelit (TTAGGG)_n - teloméry

Mikrosatelitey (STR)

- Dĺžka základnej repetície 2 - 6bp
- Počet opakovaní repetície 2 – 100
- Výskyt rovnomerne po genóme
- Odhadovaný počet rádovo 10^5
- Jednoduchá detekcia: PCR
- Vznik nových alel: replikačné chyby
- Mutačná frekvencia: cca 10^{-3}
- Využitie: rozsiahle; individuálna identifikácia, nepriama DNA diagnostika, identifikácia génov
- Biologický význam: neznámy, asi selfish DNA
- Výnimka: expanzie trinukleotidov u niektorých ochorení
- Najčastejší: „CA-repeat“ (asi 50 000 x v genóme)

Typy mikrosatelitov

Typy:

- Perfektné (jednoduché) $(CA)_n$
- Imperfektné $(CA)_n$ TTT $(CA)_m$
- Zložené $(CA)_n$ AAA $(AT)_m$

V genóme: $(CA)_n$ - 0,5% (najmenej 50 000)

$(TC)_n$ - 0,2%

ostatné dinukl. – takmer 0%

tri- a tetra: zriedkavé, ale
najčastejšie používané v praxi

Inzerčno-delečný polymorfizmus (indel)

- Indel od 1 bp po niekoľko Mb
- inzercie Alu, L1 – retrotranspozícia
- Veľmi zriedkavý jav: inzercie sú unikátne udalosti
- Poznáme pôvodný stav (to je stav bez inzercie)
- Inzercie (Alu, L1) aj do kódujúcich sekvencií → patológia

inzerčno-delečný polymorfizmus Alu-sekvencie (300 bp) v Y-chrom. DNA:

Využitie polymorfizmov DNA

Ukazovatele variability:

- Počet známych alel (pri SNP dve, pri VNTR až 10^2)
- Index heterozygoty $H = \sum 2 p_i p_j = 1 - \sum p_i^2$
- Pravd. identity $PI = 1 - \sum p_i^4 - \sum 4 p_i^2 p_j^2$
- Polym. information content $PIC = 1 - \sum p_i^2 - \sum 2 p_i^2 p_j^2$

Praktické využitie:

- Identifikácia osôb/vzoriek DNA (A. Jeffreys 1985)
- Určovanie paternity (VNTR, STR)
- Nepriama dg. monogénnych ochorení (vysoký PIC)
- Triangulácia génovej mapy (od RFLP až k STR)
- Hľadanie nových génov (pozičné klonovanie génov)
- SNP a CNV pri multifaktoriálnych ochoreniach

Polymorfizmus DNA v kriminalistike

História:

- Alec Jeffreys (UK) – 1987 – identifikácia páchatel'a vraždy (našiel sa medzi 3600 testovanými jedincami)
- ČSFR: PRIF UK: 1990 – identifikácia páchatel'a vraždy v Brne
  - 1992 – DNA usvedčila páchatel'a 9 vrážd

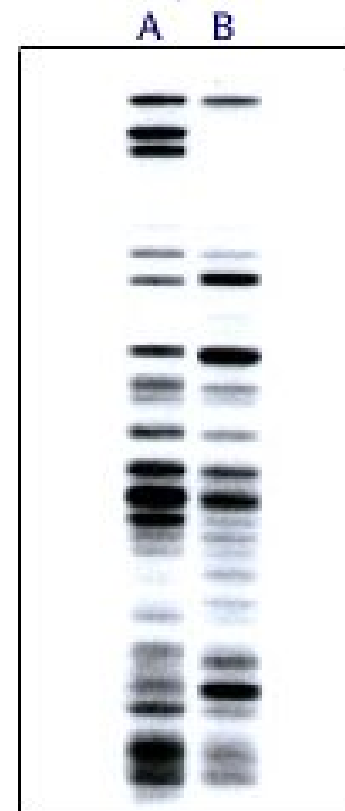
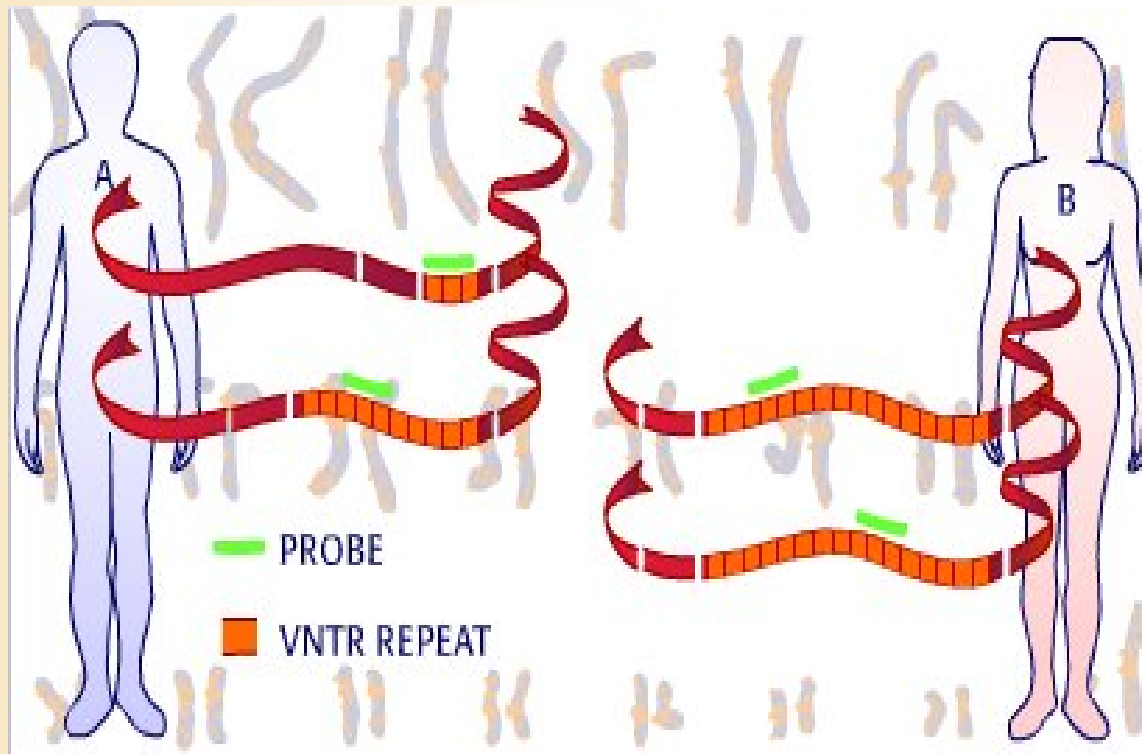
Súčasnosť:

- všeobecne akceptovaná metóda; diskriminančná schopnosť 10^{-17}
- vo svete 10^6 DNA testov ročne (vrátane testov otcovstva)
- identifikácia páchatel'ov/obetí trestných činov
- identifikácia obetí hromadných nešťastí
  - N.Y.C. 11.sept.: 850 identifikácií, **115 000 DNA profilov**
  - tsunami 2004: asi 1100 DNA identifikácií (?)
- databázy: - CODIS (USA + 23 krajín): **2,7 mil. DNA profilov**
  - Scotland Yard: **3 mil. DNA profilov**
  - Slovensko (KEÚ PZ): **2600 DNA profilov**

Individuálna identifikácia „DNA fingerprint“

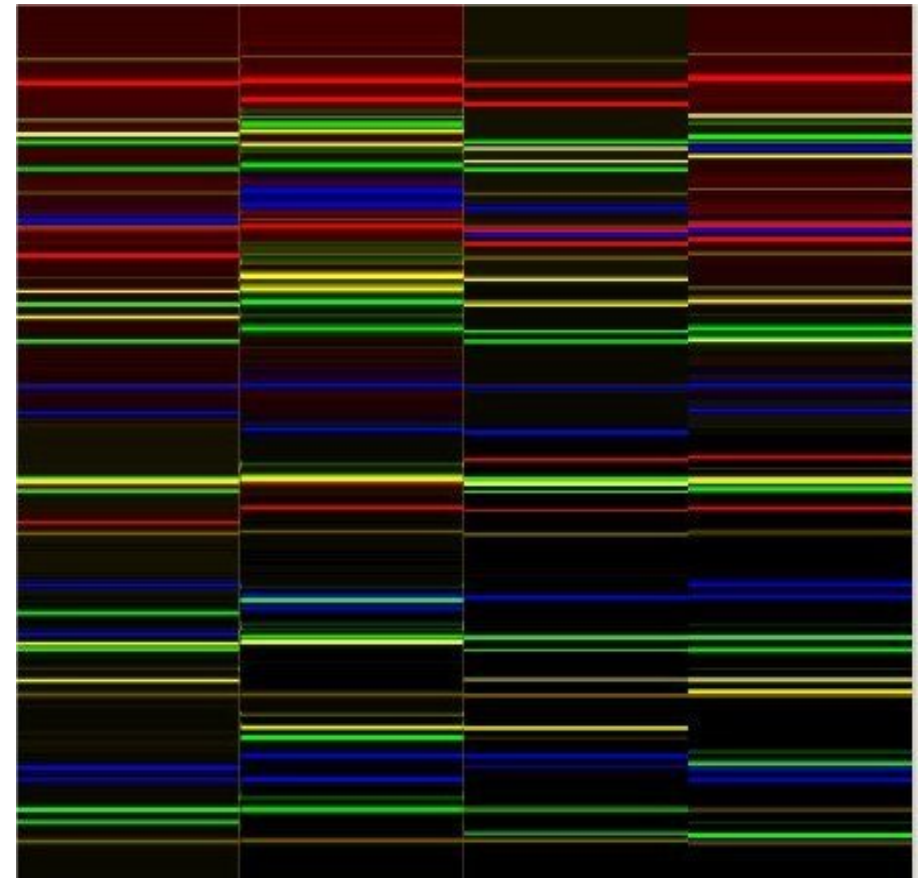
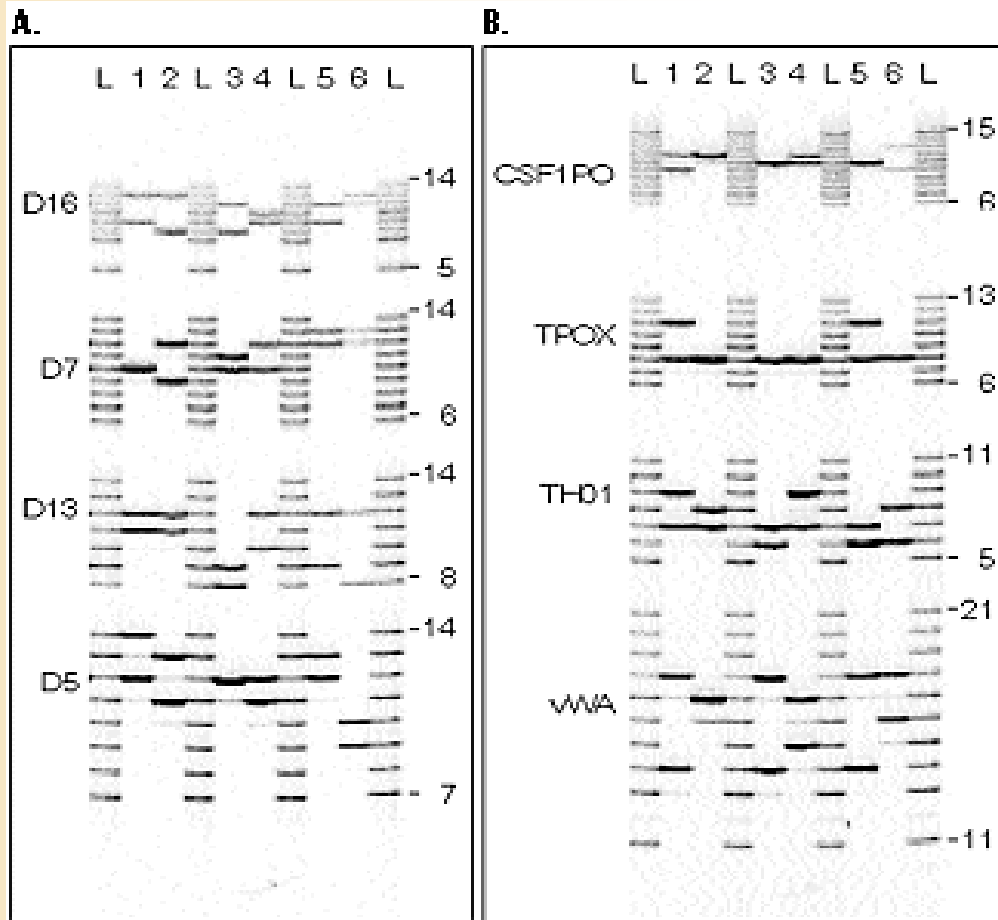
- Alec Jeffreys, 1984
- Restričné štiepenie genomickej DNA → elektroforetická separácia → Southernov blotting s VNTR sondou (GGGCAGGAXG)

Multiplex PCR

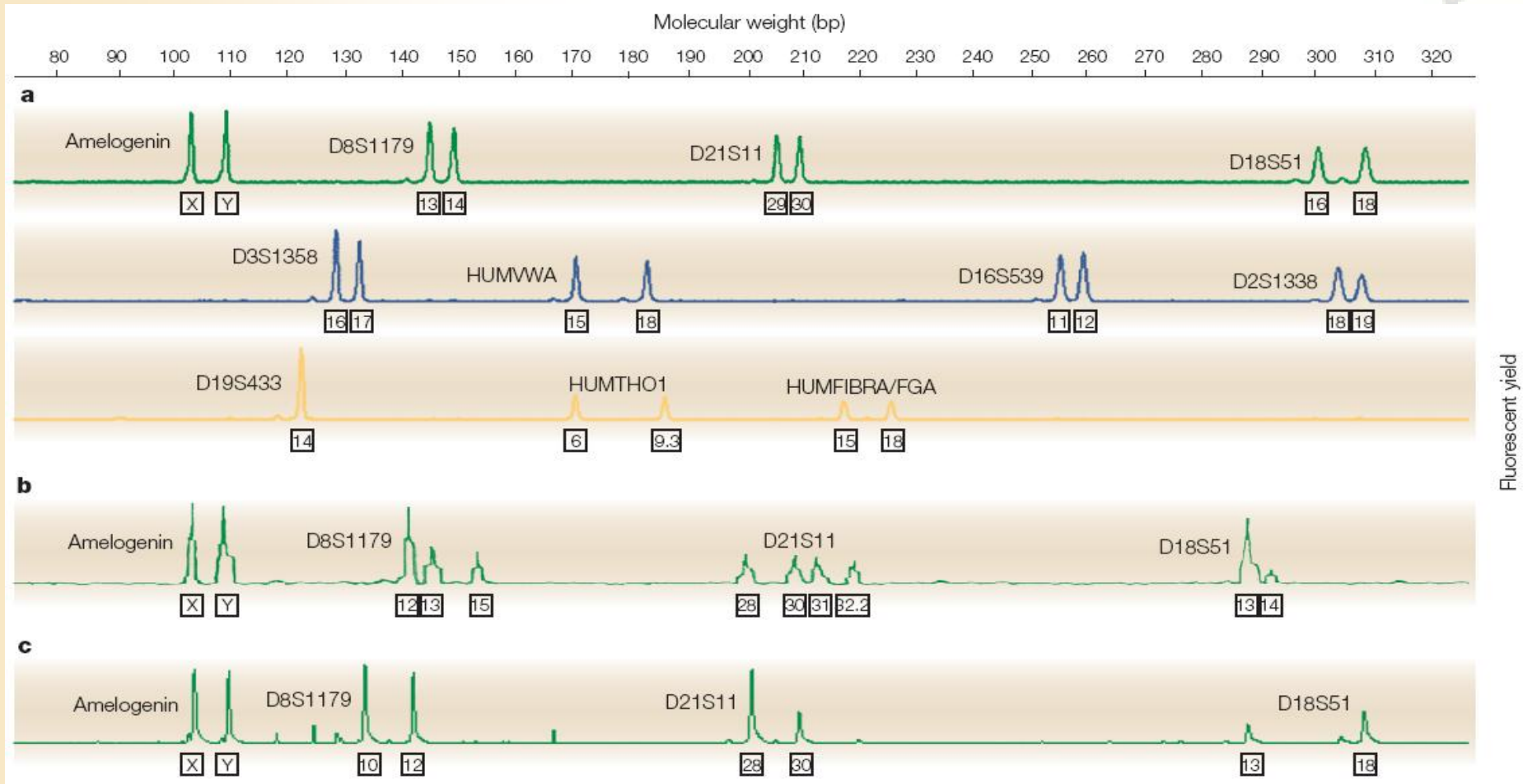
- Amplifikácia viacerých lokusov v jednej PCR reakcii

vľavo - separácia na akrylamidovom géli a vizualizácia striebrom
vpravo - fluorescenčné značenie primerov

Multiplex: viac STR systémov súčasne (DNA profil)

Dnes používaných 13 - 16 STR systémov: až 10^{15} – 10^{20} rozličných možných typov DNA profilov (ale ľudí je len 10^9)

Známe prípady identifikácie pomocou DNA

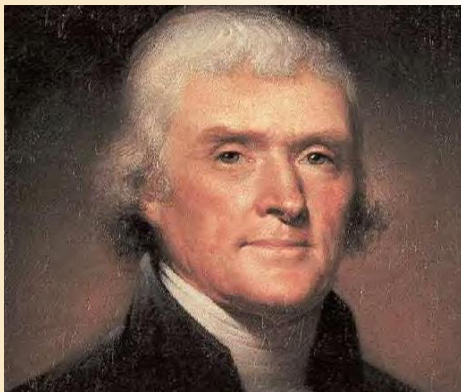

The Romanovs - a family portrait

Romanovci: identifikácia kostrových pozostatkov zavraždeného posledného ruského cára a jeho rodiny

Joseph Mengele: DNA pomohla identifikovať pozostatky najmasovejšieho vraha v histórii

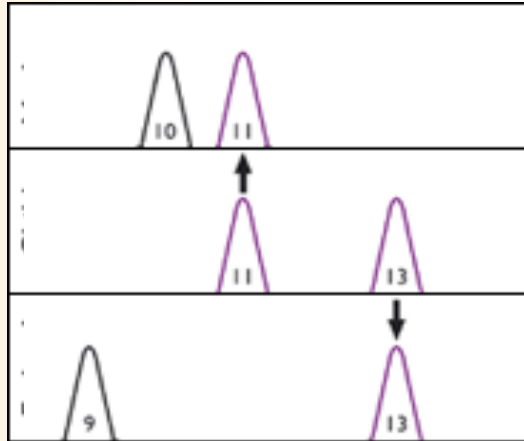
Thomas Jefferson: DNA potvrdila, že mal syna so svojou čiernou otrokyňou Sally Hemingsovou: **DNA chromozómu Y**

... B.Clinton – M. Lewinská ...

Polymorfizmus STR pri určovaní paternity

matka

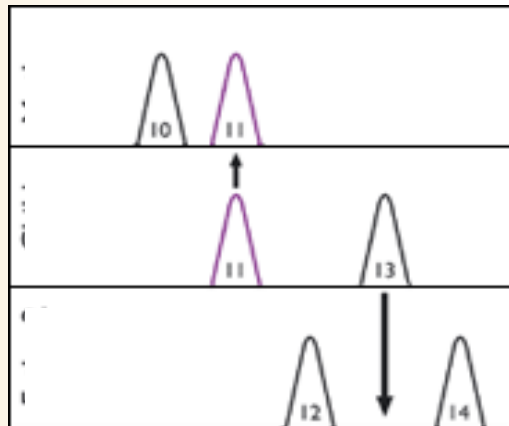

dieťa
testovaný
muž

nevyúčený: dieťa **má** spoločnú alelu s označeným mužom

Pravdepodobnosť jeho otcovstva je tým vyššia, čím je zriedkavejšia táto alela

matka

dieťa

testovaný
muž

vyúčený: dieťa **nemá** spoločnú alelu s označeným mužom

Pozor: možnosť mutácie!

Mikrosatelity pri určovaní paternity

- Genotypy matky, dieťaťa a označeného muža v štyroch STR polymorfizmoch (kapilárová elektroforéza)

Jedinci

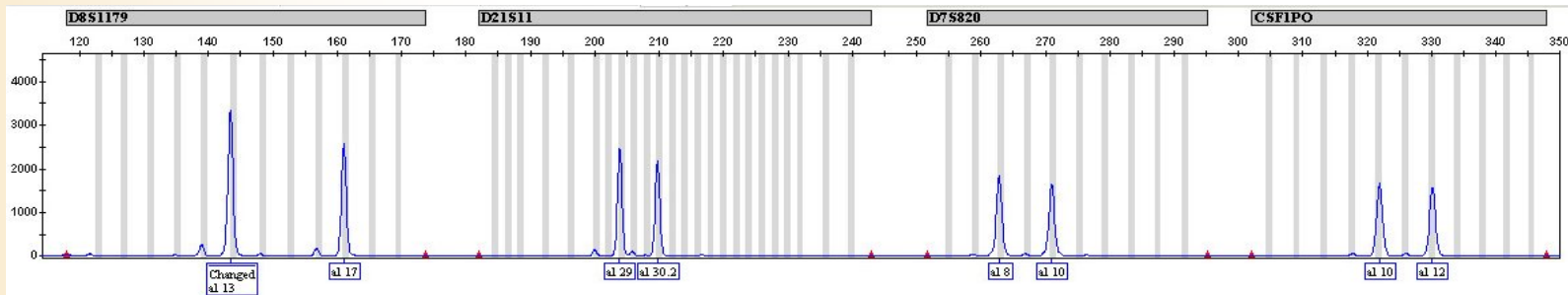
M

D8S1179

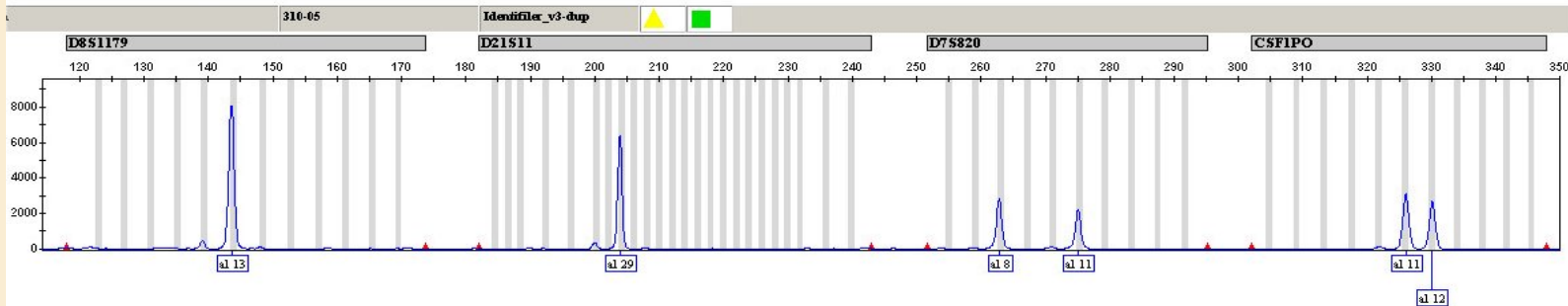
D21S11

D7S820

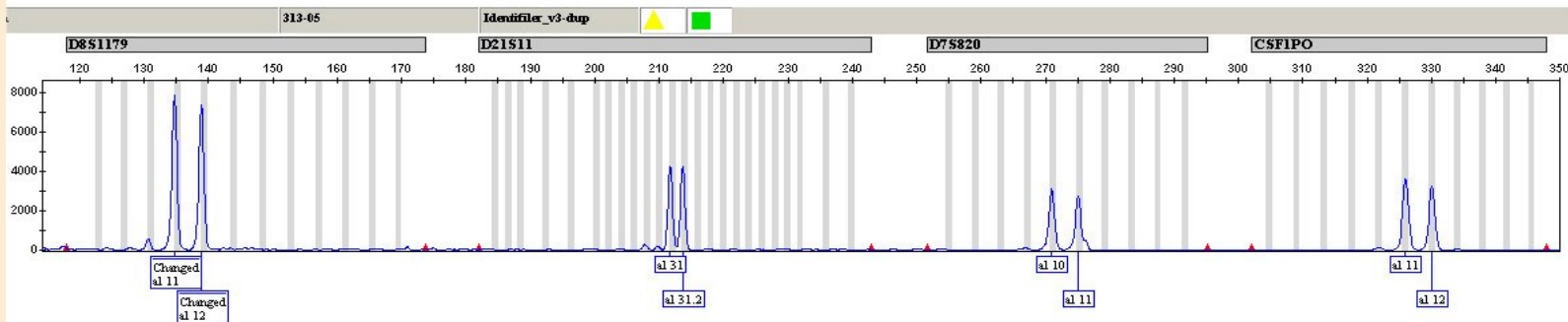
CSF1PO

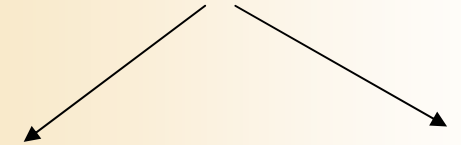
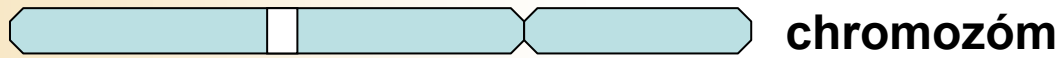
D

O

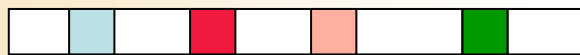
Copy-number polymorphism (CNP, CNV)

referenčná DNA

delécia

inzercia

inverzia

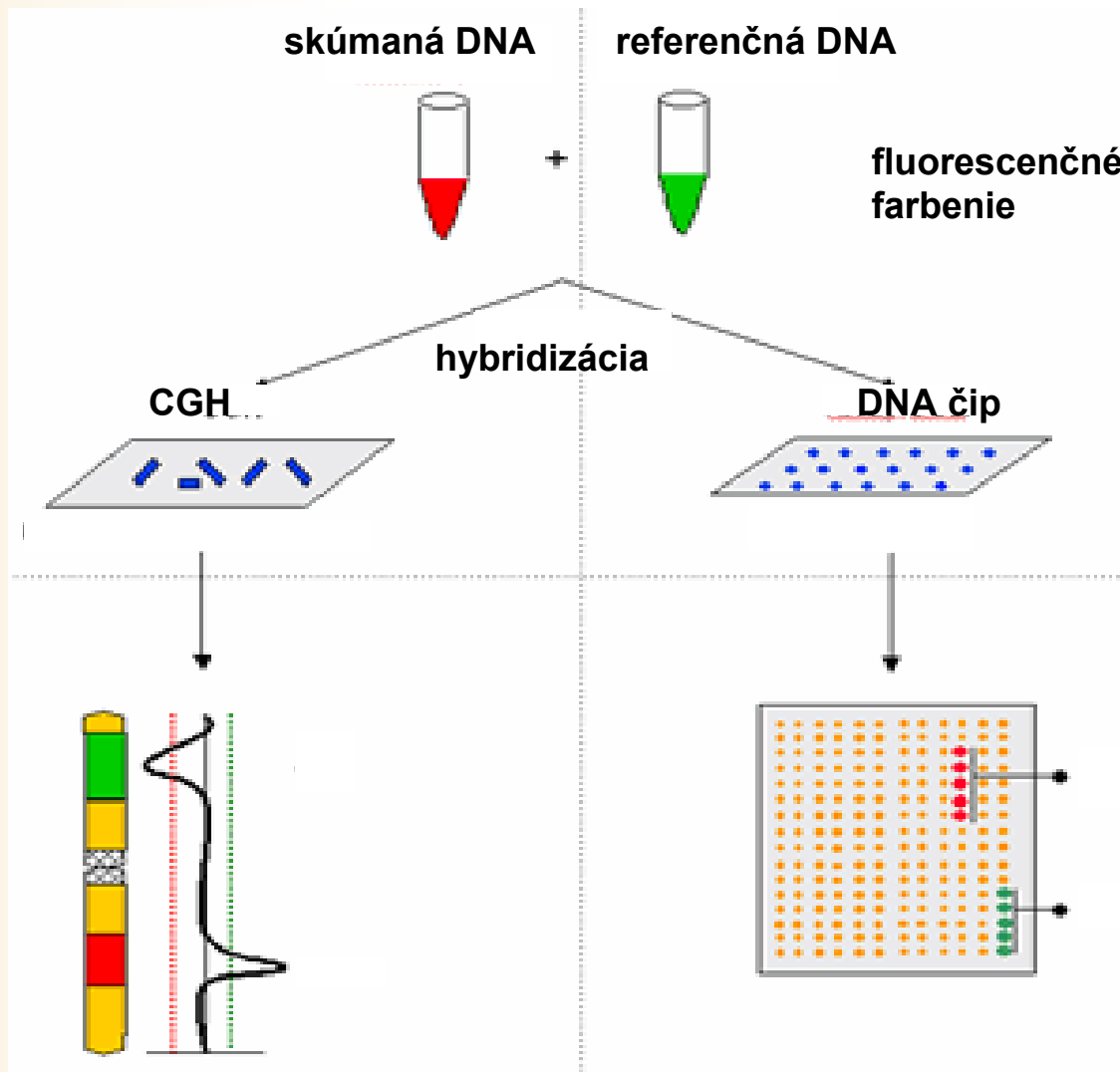

duplikácia (CNV)

segmentová duplikácia

Detekcia CNV pomocou komparatívnej genómovej hybridizácie (CGH)

na
chromozómoch

na DNA čipe

Distribúcia CNP (CNV) na chromozóмоch

zelené: delécie

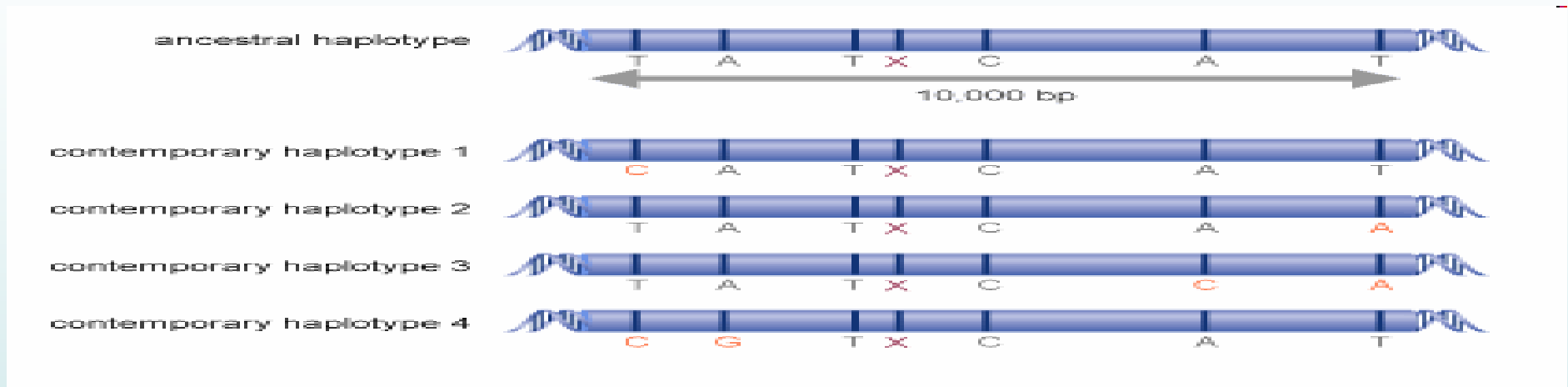
modré: duplikácie

CNV pokrývajú asi 12% ľudského genómu

Až 50 génov je u každého jedinca duplikovaných!

Choroby: CMT, autizmus ...

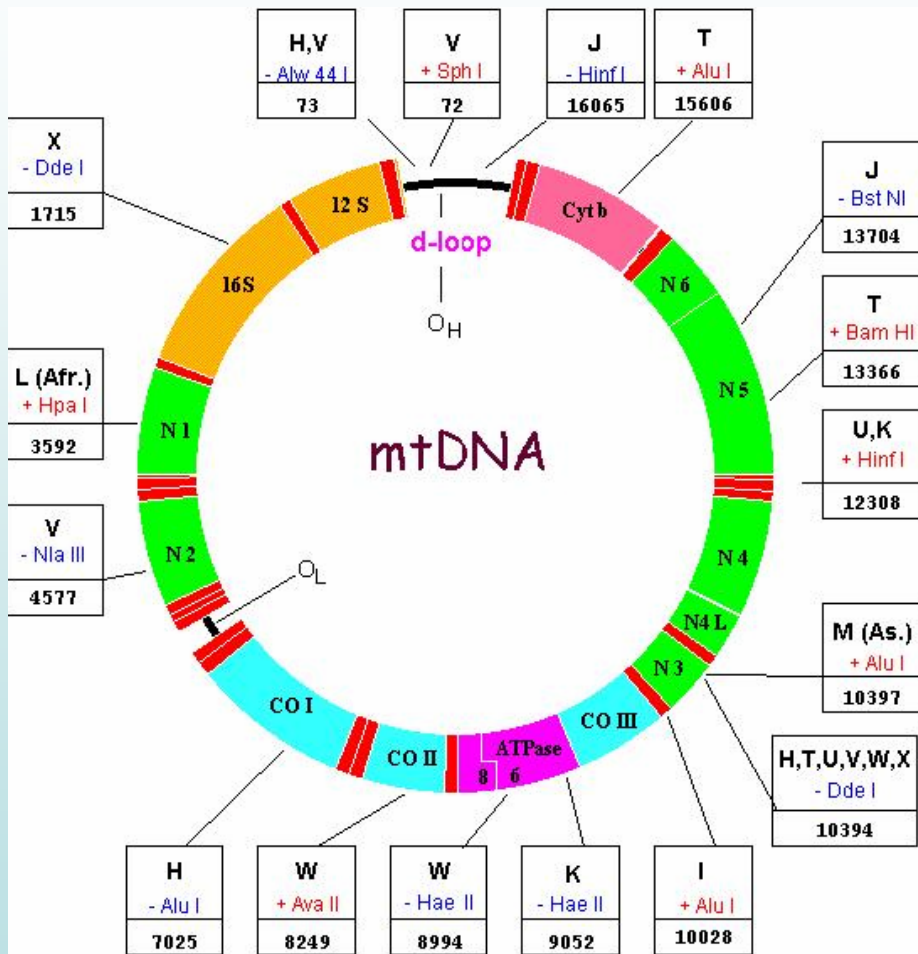
Polymorfné haplotypy

- **Haplotyp:** súbor alel na jednom chromozóme, ktoré sa len zriedka oddelia rekombináciou
- **Haplotypové bloky** v ľudskom genóme: rekombinačné „cold spots“
- **Využitie:** štúdium „veku“ mutácií

Polymorfizmus mtDNA

Polymorfizmy mtDNA:

- Mimo D-kľučky 10x častejšie ako v gDNA
- V rámci D-kľučky až 100x častejšie ako v gDNA
- Žiadna rekombinácia: haplotypy; haploskupiny
- Matrilinéárna dedičnosť
- Heteroplazmia
- Využitie: štúdium evolúcie ľudských populácií

Prenos mtDNA, Y-chromozomálnej DNA a autozomálnej DNA

Pred **5** generáciami mal každý jedinec $2^5 = 32$ predkov, z nich len od jedného zdedil Y, od jedného mtDNA, ale od každého časť autozomálnej DNA

mtDNA a Y-DNA: žiadna rekombinácia

prenos „*en bloc*“ cez generácie

Každý má práve jedného Y-predka a jedného mt predka v ktorejkoľvek predošlej generácii

